

P⁺
BOUW
TRENDS

Jaargang 1 | nr 5 | november + december 2008

Klooster ZIN in Vught

Als nieuw

P+ BOUWTRENDS WORDT
GESCHREVEN EN GEMAAKT DOOR
EEN ONAFHANKELIJKE REDACTIE

HOOFDREDACTEUR:
Jan Bom

EINDREDACTEUR:
Anne Marij Postel

REDACTIE:
Anne Marij Postel

COLUMNIST TRENDS:
Anke van Hal

ART DIRECTION:
B5, Bolsward:
Boudewijn Boer
Studio 10, Amsterdam:
Tineke Kooistra

FOTOGRAFIE:
Mischa Keijser

DRUK:
Senefelder Misset Doetinchem

REDACTIEADRES:
Rietsnijderslaan 3
1394 LC Nederhorst den Berg
T 00 31 (0) 294 255719
M 06 27 153 000
E info@peopleplanetprofit.be
www.p-plus.nl

UITGEVER:
Bob Wennekendonk

VERSPREIDE OPLAGE:
P+ BouwTrends wordt meegezonden
met P+ en kent een oplage van 25.000
exemplaren, zes maal per jaar.

UITGEVERIJ:
Atticus b.v.
Postbus 308
2400 AH Alphen aan den Rijn
M 06 55 365 065
E bob.wennekendonk@attica.nl

ADVERTENTIE EXPLOITATIE:
Adviesburo CADEX
T 0111-643307
F 0111-644084
E info@cadex.nl

ATTICUS, 2008
Niets uit deze uitgave mag zonder
voorafgaande toestemming van de
uitgever worden openbaar gemaakt of
verveelvoudigd

ISSN: 1571-716X

DE TREND

+ DOOR ANKE VAN HAL

Monumenten verdienen een energielabel

Voor monumenten hoeft in Nederland geen Energie-label te worden aangevraagd. Daar is toch energetisch geen eer aan te behalen, lijkt de gedachtegang achter deze uitsluiting van de plicht tot labeling te zijn. Een breed gedragen gedachtegang lijkt het, want ook wanneer ik eigenaren van monumentale woningen vraag naar hun interesse in het treffen van energiebesparende maatregelen, luidt het antwoord meestal dat zoiets in hun specifieke geval niet mogelijk is. “Wij willen onze oude ramen en authentieke details behouden, dus is energiebesparing uitgesloten”, luidt in de meeste gevallen het antwoord.

Dit idee klopt niet. Dat ervaar ik ondermeer bij de opdrachten die ons team van het Centre for Sustainability van de Universiteit Nyenrode uitvoert. Op Nyenrode zijn we, mede vanwege ‘ons’ kasteeltje, in toenemende actief op dit specifieke vakgebied. Maar ook privé heb ik ontdekt dat er legio aan mogelijkheden zijn. Ik ben zelf ook bezig mijn eigen woning uit 1929 te verduurzamen. Tijdens mijn zoektocht stuitte ik op een scala aan oplossingen.

Sinds kort zijn de bewijzen van deze persoonlijke bevindingen voor iedereen beschikbaar, want bij de SBR is sinds kort het handboek Duurzame Monumentenzorg te verkrijgen. Dit handboek is samengesteld door duurzaam-bouwen-deskundigen van het NIBE en vele specialisten uit de monumentenwereld. Het laat op overtuigende wijze zien dat het in veel gevallen

heel goed mogelijk is om met behoud van karakteristieke waarden ook bij monumentale gebouwen zowel het energieverbruik aanzienlijk te verlagen als het gebruikscomfort sterk te verhogen. Door dat laatste nemen bovendien de gebruiksmogelijkheden toe, wat ook bewezen wordt in het project dat in deze P+ BouwTrends wordt beschreven: een tot sloop gedoemd rusthuis voor fraters dat getransformeerd is tot een succesvol conferentieoord met een unieke uitstraling.

Kortom: het is onzin monumenten buiten de Energie-labelingsplicht te houden. Door onze klassiekers op een passende manier te verduurzamen, kan een aanzienlijke reductie van het nationale energieverbruik worden gerealiseerd. Bovendien is er veel meer met die gebouwen mogelijk dan voorheen werd gedacht. Maatwerk is vereist en niet alle gebouwen lenen zich voor ingrepen, maar er zijn wel veel meer huizen en zakelijke panden voor modernisering geschikt dan nu wordt gedacht. Verander dus de wet en laat het label ook voor monumenten gelden. Dat levert alleen maar voordelen op.

a.vanhal@nyenrode.nl

Anke van Hal is als hoogleraar Sustainable Building verbonden aan de Nyenrode Business Universiteit en als hoogleraar Sustainable Housing Transformation aan de TU Delft.

ISOVER

ARCHITECTENBUREAU PAUL DE RUITER BV

www.isover.nl

www.paulderuiter.nl

Stilte

Met onbelemmerd uitzicht op de begraafplaats van de fraters realiseren cursisten zich onbewust: ik kan nu nog iets belangrijks met mijn leven doen...

Het rusthuis van de fraters van Tilburg in Vught dreigde te vervallen. Na een bijzondere verbouwing is het nu het moderne klooster annex conferentieoord ZIN. Authentieke elementen en rituelen zorgen voor stilte en bezinning.

♦ TEKST JAN BOM ♦ FOTOGRAFIE MISCHA KEIJSER

Het verborgen kruis

In de witgekalkte kapel hangt Jezus zonder kruis aan de muur. Het kruis is nog steeds aanwezig, maar verborgen in de bouwconstructie die ontstond door het aan elkaar schakelen van de afzonderlijke panden van het complex. Een open verticale ruimte loopt vanaf de begane grond tot aan het houten dak en symboliseert de rechtopstaande balk van het kruis. De horizontale balk is een loopbrug, die uitzicht biedt over de hele lengte van het verbouwde centrum. Deze *catwalk* steekt dwars door de oude kapel heen.

Een Braziliaanse Maria als barmhartige beschermvrouwe.

De omringende tuinen van ZIN bieden tegelijkertijd ruimte aan contemplatie en praktisch nut.

Een rustoord voor hoogbejaarde fraters laat zich niet zomaar tot een conferentieoord ombouwen. Honderden vragen buiten over elkaar heen. Wat doen we met de begraafplaats, die op het eerste oog een militair kerkhof lijkt, maar de laatste rustplaats is voor alle lekenbroeders? Op de kruizen prijken namen als Germanus van Rijsewijk, Viventius de Gier of Caesarius Mommers, de 'leesvader van Nederland' die een katholiek leesplankje ontwikkelde op basis waarvan vijf miljoen Nederlanders en Vlamingen leerden lezen. Niet in de volgorde aap-nootmies, maar: aap-roos-zeef. Moet je een hoge haag om al deze in het gelid staande gedenksteden heen plaatsen? Is het wel verstandig om bezoekers te confronteren met de doden? Ja, luidde het eindoordeel: we plaatsen zelfs geen lage heg. Laat deze rustplaats maar rustig zien. "Voor ons gaan de doden straks leven", zeggen de fraters.

Ook niet-katholieken kregen een uitnodiging mee te denken over de plek. Op verzoek van de ingenieurs van DHV ging een man met wichelroede door het monumentale park en ontdekte daar negatieve aardstraling. Het bleken zowaar onderaardse waterstromingen te zijn. Een Feng Shui-meester ging door het gebouw en stelde vast dat de energie er veel te snel doorheen vloog. Wat te doen? De beoefenaar van deze Chinese harmonie leerde wist wel een oplossing. Gewoon de trap omdraaien. Het resultaat is dat de bezoeker van ZIN naar de hoofdingang moet zoeken, die wel heel bescheiden in het hoofdgebouw is geplaatst. Om zich na binnenkomst verwonderd af te vragen of

Nieuwe zingeving

dit echt wel de goede deur is. Een hal vertoont toch meestal een opgaande trap, niet de achterkant daarvan?

Wie elke dag naar ZIN moet, is begonnen de zij-ingang te nemen, of de achteruitgang, waar de groep verstandelijk beperkte keukenmedewerkers 's middags vrolijk afscheid neemt van alweer een werkdag. "Mensen vinden net als een riviertje een eigen loopje", relateert architecte Annette Marx van Marx & Stekete uit Eindhoven, die drie jaar van haar leven in de verbouwing investeerde. Over de omgekeerde trap van milieuvriendelijk bamboe zegt ze: "Je voelt het wèl."

Vragen over zingeving bracht de architecte tot bijzondere oplossingen. Al in de voorstudie ontdekte ze in het historische archief oude lijnen in het Brabantse landschap, die door de eeuwen heen verloren waren gegaan. Ze fantaseerde over het aller-eerste pand, het jachthuis uit 1600, 'Huize Steenwijk'. Ze zag er dronken jagers tijdens hun bacchanalen langs lange lanen trekken, omzoomd door eindeloze bomenrijen. In Brabant heet dit het coulissenlandschap. Daarop inspireerde ze de zichtlijnen die nu door het gebouw lopen. Pas dit jaar zullen verdwaalde en versleten naaldbomen gekapt worden, om plaats te maken voor loofbomen, die als laan hopelijk net zo statig zullen worden als de vierhonderd jaar oude beuk in het park. 'Openheid', dat was een belangrijk woord, herinnert Marx zich; 'het verbinden van mens en landschap'. Daarmee won ze de opdracht. Haar belangrijkste concurrent koos juist voor 'geslotenheid', een gebouw als een ommuurde vesting, wat de opdrachtgever voor een zeer fundamentele vraag stelde: stellen we ons open of sluiten we ons af? Het resultaat is dat cursisten altijd ver kunnen kijken, waar ze ook zitten. Zelfs in de eenpersoonskamers, die hier naar goed monnikengebruik 'cellen' heten, is er altijd diepte. Het kostte de fraters wel heel wat moeite om te wennen aan het erg open idee dat iemand die zich staat te douchen zijn of haar silhouet door een matglazen ruit prijsgaaf aan alle voorbijgangers op de gang. Na goedkeuring door de Zusters van Liefde verstomde deze kritiek. Hooguit vraagt een enkele cursist soms om een cel die geen uitzicht biedt op het kerkhof, maar dat is eerder uitzondering dan regel.

De initiatiefnemers wilden de historie intact laten. Dus ook de verhalen die horen bij de later aangebouwde kapel, toen de fraters van Tilburg in 1902 het jachthuis kochten en er een fraterhuis van maakten, inclusief kapel en refter, de eetzaal van een klooster.

Architecte Marx werd het eens met de fraters en de drijvende kracht achter de nieuwe stichting ZIN, communicatieman Henk-Jan Hoefman. Ze stelt: "Je probeert alle lagen uit de

geschiedenis te lezen. Ik ben met een spuitbus door het gebouw gegaan. Dit moet blijven. En dit. En dit kunnen we hergebruiken, recyclen. Misschien op een andere plaats, maar niet wegdoen. We hebben alle dogma's binnen ons vak een klap verkocht. Nou ja, op een lieve manier dan. Wij hadden niet de behoefte om egotrippend een nieuw statement neer te zetten. Zo van: ik zet hier mijn eigen egocentrisch mausoleum neer. Lekker contrasterend een Mondriaan tegen de historie aangekwakt, met de kans dat juist het nieuwe gebouw over een paar jaar verouderd overkomt. Wij wilden de mogelijkheid openhouden om in de toekomst verder te kunnen bouwen. We hadden een budget en we dachten: als ZIN goed gaat draaien, is er in de toekomst meer geld en kunnen we hopelijk weer verder gaan."

Daarin kreeg ze gelijk. Nog maar net is de nieuwe aanbouw gereed van de gemeente Eleousa, waar de paters nu wonen en vanwaar ze goed uitzicht hebben op ZIN. Vroege gasten treffen hier dan ook 's ochtends vroeg frater Ad aan, die zijn collectie zeldzame kippen te eten geeft. Het fraterhuis kreeg dezelfde kenmerken als de nieuwbouw van het conferentieoord zelf: een onbewerkte wand van naalddhout, rustend op metalen standers, als een hangende brug. Grote glazen partijen die de kleurige moestuin naar binnen trekken. En er is nu ook woonruimte voor

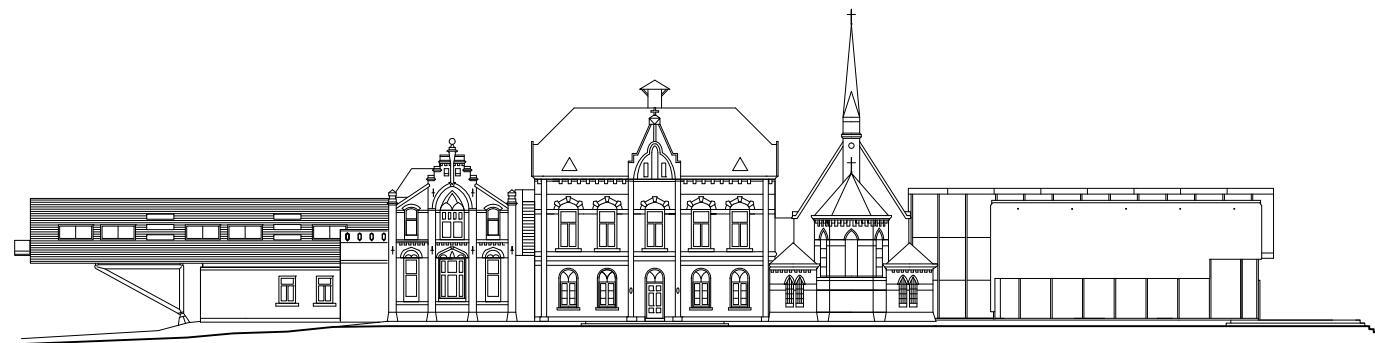
HET DUURZAME DETAIL: DE HELOFYTFILTER

ZIN telt twee helofytenfilters. Het klooster is niet aangesloten op het riool en is daarom afhankelijk van natuurlijke afvalwaterzuivering op eigen terrein. Helofytenfilters zijn met verschillende lagen zand gevulde vijvers waar riet en bodembacteriën het afvalwater zuiveren uit toiletten, badkamers, wasmachines en keukens. De bacteriegroei rond de wortels wordt bevorderd door de rietplanten, die als een soort 'snorkels' zuurstof uit de lucht opnemen en naar de wortels transporteren. De filters kunnen fosfaten en stikstof uit het afvalwater verwijderen. Stikstofverbindingen (eiwitten, ammonium, nitraten) worden voor een deel omgezet in luchtstikstof. De keuken- en schoonmaakbrigade van ZIN helpt wel een handje mee door alleen biologische schoonmaakmiddelen te gebruiken. In de toekomst krijgen gasten ook alleen biologisch afbreekbare zeepjes en shampoos aangeboden. Je zou verwachten tussen de rietkragen in iets van poep of pies te ruiken, maar de bekende rioollucht is afwezig. Het geschoonde water wordt doorgepompt naar een forse vijver, waar twee vervaarlijke snoeken bewijzen dat een helofytenfilter minstens zo goed is als een traditionele afvalwaterzuivering. De roofvissen blijven gewoon in leven en vormen in het voorjaar een gevaar voor alle jonge eendjes. Wereldwijd zijn inmiddels zo'n 50.000 helofytenfilters geïnstalleerd. Deze vorm van afvalwaterzuivering is een perfecte oplossing voor locaties zonder aansluiting op het rioolnet. Het wordt bijvoorbeeld toegepast bij afgelegen campings, bezoekerscentra en horeca-etablisementen, maar ook door agrarische bedrijven en in woonwijken.

HET GEHEIM VAN EEN RECHTOPSTAAND RIETDAK

ZIN herbergt een wereldprimeur: het auditorium heeft een gevel van rechtopstaand riet. Bedacht door Marx & Steketeer-architecten en verfoeid door de rietdekkers, die hun techniek moesten innoveren. Een beginnetje van onderaf maken, bleek het moeilijkste. Daarna viel het mee. Door de watergleuven in de bedekking ontstaan donkere verkleuringen, die het natuurlijke karakter van het riet nog verder benadrukken. De gevel voldoet zelfs zonder rietbedekking aan alle normen voor isolatie in het Bouwbesluit.

Vooranzicht, oostgevel

0 10 meter 1:500

Frater Wim Verschuren (1933) luidde tien jaar geleden de noodklok. Na 150 jaar dreigde de beweging van de fraters van Tilburg uit te sterven. "Chaos", noemde hij het. "Onze opdracht bestond nog steeds: samen werken aan een menselijke wereld. Maar we werden oud en er was niet genoeg aanwas. Ons huis in Vught kwam leeg te staan en we wilden het niet graag aan een projectontwikkelaar verkopen. Want: onze begraafplaats ligt op dit terrein, onze 1.100 graven. De sloopvergunning was al aangevraagd en verleend. Uit deze crisis is ZIN in ontstaan, een plek voor zingeving, voor ontmoeting. En deze jonge tijd is een verademing: je kan nu niet alleen maar werken. Je moet nu met elkaar praten om de wereld verder te helpen."

Verschuren laat de huidige gemeenschap binnen het complex zien; het deel waar de fraters nu wonen. Een pronkstuk bewaakt de ingang van de gemeenschappelijke gebedsruimte: een prachtige Madonna uit Brazilië, uit hout gesneden door een onbekende kunstenaar. Maria beschermt alle zwakken in haar mantel: een indiaan, een zwarte, maar ook een popster met de bril van Bono op. In zijn eigen kleine cel ligt zijn bureau vol met papierwerk. "Statuten, daar heb ik zo'n hekel aan." Alles ademt soberheid. "Maar eenvoud is duur, meneer", grapt hij. Verschuren kan het weten. Hij zette het belangrijkste kapitaal van de fraters op het spel en verkocht uitgeverij Zwijsen, met een belangrijk onderwijsfonds. De fraters genoten wereldfaam in het onderwijsveld. Met het kapitaal financierde hij de verbouwing van Huize Steenwijk tot conferentie- en bezinningscentrum ZIN. Wat er dan zo vreselijke duur was? Verschuren: "Een rieten gevel toont simpel, maar het is erg duur in de verzekering. En: een – waterbesparend – toilet en douche op elke kamer. Dat vonden wij zelf nooit nodig."

➤ vrouwen, die op het moment dat pater Ad kippenvoer strooit in de witgekalkte kapel een muzikale meditatie verzorgen. Denk daarbij eerder aan een serene uitgevoerde versie van het 'Ave Maria' dan aan een meteen goed wakker makende 'Sympathy for the Devil'. Frater Ad is tevreden met de extra gemeenschapsruimte, ook al is zijn privé-cel zonder tv nog net zo klein als vroeger. "De verschillende gebouwen zijn nu bij elkaar gaan horen. Wij horen er nu weer bij", stelt hij tevreden vast. In het verwarmingshok met installatie voor warmteterugwinning kon hij meteen zijn broedmachine kwijt, en kijken de kuikentjes verschrikt op als er iemand binnenstapt.

Tussen de middag schelt de bel. Dan moeten alle gasten onmiddellijk stoppen waar ze mee bezig zijn, hoe belangrijk misschien ook. Dit is het ijzere ritme van de fraters, die zelf ook altijd aan het werk waren. Was het niet met onbespoten appels rooien, dan wel met hun varkens, want vele jaren waren ze voor hun eigen voeding volledig onafhankelijk van groenteboer, slager of Albert Heijn. Op naar de refter, waar een trotse kok vertelt over de heldere champignonsoep met rozemarijn. De nieuwe directeur Jeske Denissen eet altijd mee, als het even kan. De biologische lunch is niet alleen erg lekker, het is ook weer een moment van contemplatie. Een van de medewerkers leest zelfs een kort verhaal met een moraal voor. "Een verblijf hier moet iets in beweging zetten", licht Denissen toe. "Wij willen de kleur van ZIN toevoegen." Wat dat is? "Dat kan het ontdekken van de eigen menselijkheid in leiderschap zijn. Dat kan het besef zijn: wat is er voor mij te doen in de wereld? Wij bieden een moment van stilte, waardoor nieuw inzicht kan ontstaan, nieuwe energie." ■

BUSINESS TO BUSINESS

Adres: Buxtelseweg 58, 5261 NE Vught

Begin bouw: Klooster ZIN 1999, aanbouw fraterhuis 2008

Oplevering: Klooster ZIN 2001 en fraterhuis 2008

Grootte conferentiezalen: Zes ruimtes van in totaal 2.700 vierkante meter, geschikt voor kleine tot grote groepen van 2 tot 150 personen in het auditorium, afhankelijk van de stoelopstelling.

Grootte overnachtingscellen: Geschikt voor één persoon.

Bouwkosten: Klooster ZIN 3.585.000 euro en 635.000 euro aan installaties. De uitbreiding van het fraterhuis 451.000 euro en 98.000 euro aan installaties.

Opdrachtgever: Het Generaal Bestuur van de fraters van Tilburg

+ www.fraters.nu

Gebruiker: ZIN, klooster voor zingeving en werk

+ www.zininwerk.nl

Visieontwikkeling en architect: Marx & Steketeer architecten

+ www.mrxnstk.nl

Landschapsarchitectuur: DS Landschapsarchitecten

+ www.ds.landschapsarchitecten.nl

Bouwprojectmanagement en constructeur: DHV

+ www.dhv-bouw.nl

Aannemer: Bouwbedrijf Berghege + www.berghege.nl

Installatietechniek: Stork Worksphere + www.stork.nl

Hout: Moso bamboeparket en bamboeplaatmateriaal

+ www.moso.nl

Toezicht en beheer: VS Building Care + www.vsbuidingcare.nl